

הרב זלמן נחמיה גולדברג

בדין חטאת ואשם תלוי

הקדמה

א. כפרה תלויה בתשובה

ב. כוח הרגש

ג. לה' חטאת

הקדמה

אשרי מי שמפיץ לימודי הקרבנות ברבים. וכבר כתב רש"י בבבא מציעא קיד ע"ב שיש בתלמוד הבבלי גמרא על ארבעה סדרים, אף שרק שלושה מהם נוהגים גם בבבל, והסיבה שיש גמרא על סדר קודשים היא משום ש"תלמידי חכמים העוסקין בהלכות עבודה בכל מקום - מעלה עליהם הכתוב כאלו מקריבין אותן בבית המקדש".

ומזה יש ללמוד על מה שאמרו בסוף מסכת מגילה (לא ע"ב):

אמר אברהם אבינו לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, שמא חס ושלום ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה, אמר לו: לאו. אמר לפניו: ריבונו של עולם, במה אדע, אמר לו: 'קחה לי עגלה משלשת וגו'' [פירוש, דיש להם כפרה בקרבנות].

אמר לפניו: ריבונו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם. אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, כל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם.

ומדברי רש"י שהבאנו יש ללמוד שלימוד סדר הקרבנות צריך להיות בתכלית הביטחון, כמו בכל סדרי הש"ס, ולא די בקריאת הפרשה או המשנה - שהרי לכן חיברו תלמוד בבלי.

והאריך בזה בעל החפץ חיים בהקדמה לליקוטי הלכות, ויש לראות מה שכתבו הרבנים הגאונים בהסכמתם על ספרו ומה שכתב האדר"ת שם, שבלימוד קודשים מקיימים גם מצוות דרישה לציון, ועיקר דרישה לציון על ידי התבוננות בתורת ה' התמימה, תורת הקודש והמקדש, לאות כי אהבתה תקועה בליבנו ואנו מחכים ומצפים לראות מהרה בתפארת עוזה.

הרב זלמן נחמיה גולדברג

א. כפרה תלויה בתשובה

שנינו במסכת חולין מא ע"ב:

השוחט [רש"י: חולין בחוץ] לשם עולה, לשם זבחים, לשם אשם תלוי, לשם פסח - שחיתו פסולה [רש"י: כיוון דבאין בנדר ונדבה הרואה אומר עכשיו הוא מקדיש ושוחט לעולה וקדשים בחוץ מותרים, ולכן גזרו חכמים עלה ופסלוה]. השוחט לשם חטאת, לשם אשם ודאי, לשם בכור, לשם מעשר, לשם תמורה - שחיתו כשרה. זה הכלל: כל דבר שנידר ונידב השוחט לשמו אסור, ושאינו נידר ונידב השוחט לשמו כשר.

ובגמרא שם שאלו: "אשם תלוי בר נידר ונידב הוא?", והשיבו: "אמר ר' יוחנן: הא מני ר' אלעזר היא, דאמר מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום".

ובשולחן ערוך יורה דעה (סימן ה' סע' א) פסק: "השוחט לשם עולה, לשם תודה וכו' - שחיתו פסולה. שחט לשם חטאת, לשם אשם תלוי, לשם אשם ודאי וכו' - שחיתו כשרה". והוסיף הרמ"א שם: "ויש פוסלין באשם תלוי בכל ענין, משום דסבירא להו דבא בנדר ונדבה".

והנה, את הדין שחטאת לא באה בנדבה למדים ממה שנאמר בתורה (ויקרא ד', כג): "או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה" (וברש"י שם: **או הודע** - כמו אם הודע, והרבה או יש שמשמשין בלשון אם, ואם במקום או). וכן בפס' כז שם: "ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם. או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא קרבנו וכו'". ובגמרא במסכת שבת עב ע"א נאמר לגבי חטאת ש"בעי ידיעה בתחילה", ופירש רש"י: "שאם הביא חטאתו שנודע לו החטא אינה מכפרת, דכתיב 'או הודע לו חטאתו והביא'".

וטעם הדבר נראה פשוט שאין חטאת מכפרת אלא כשעשה תשובה, ולכן כל שאינו יודע את החטא אין כאן תשובה. ובזה יש להסביר במה שיש חיוב להביא אשם תלוי כשעבר ספק עבירה, שמכפר עד שיודע לו שחטא - אז עליו להביא חטאת. ולכאורה אינו מובן למה לא יביא חטאת כבר בתחילה? ואם תאמר שחוששין שמא האמת היא שלא חטא ונמצא שמביא חולין בעזרה, אם כן איך מביא אשם תלוי, שהרי גם בזה יש לחשוש שמא לא חטא ויש כאן חולין בעזרה? אלא על כרחך שהתורה ציוותה להביאו על הספק, ולכן אין כאן חולין בעזרה אלא קרבן גמור, וכל דיני קרבן עליו וחייבין על אכילתו לאחר זמן משום נותר, וטמא, וכל מה שאסור בשאר הקרבנות, שכיוון שחייבה תורה על הספק נעשה קרבן ודאי.

בדין חטאת ואשם תלוי

ואם כן, מה ראתה תורה לחייבו אשם תלוי ואם ייודע שעשה חטא בוודאי יביא חטאת, למה לא יביא מיד חטאת?

אכן, לפי הטעם שכתבנו שהידיעה דרושה כדי שיחזור בתשובה, לא תכפר בעדו חטאת כל עוד אינו יודע בוודאות שחטא. ואף שהוא מסופק אם חטא, אין תשובה שעושה אדם על ספק כתשובה שעושה על ודאי, ולכן ציוותה תורה להביא אשם תלוי, שהכפרה תלויה עד שייודע לו ויחזור בתשובה שלמה.

וכך מבואר במשנה בסוף יומא (פ"ח מ"ח): "חטאת ואשם ודאי מכפרין", אבל אשם תלוי אינו מכפר כפרה גמורה, שהרי כשנודע לו צריך להביא חטאת. ועיין בשערי תשובה שכתב שהתורה החמירה באשם תלוי שצריך להיות שווה שני סלעים, מה שאינו נוהג בחטאת, לפי שאדם חוזר בתשובה מוודאי עבירה יותר מאשר מספק עבירה, ולכן החמירה תורה באשם תלוי.

ומטעם זה השיג המגן אברהם (אורח חיים סימן א' סק"י) על הב"ח שכתב בשם רש"ל שאחר שקרא אדם בבוקר פרשת קרבן חטאת יאמר: "אם נתחייבתי חטאת יהי רצון שתהיה קריאתי כקרבן חטאת", והקשה שאם לא יודע שעבר אין חטאת מכפרת עיי"ש.

ואין לומר שישנו איסור להקריב חטאת כשאינו יודע, אבל מכל מקום אם הקריב היא מכפרת, ולכן כשאינו מקריב בפועל ורק עוסק בתורת חטאת הרי זה מכפר. זה אינו, שהרי השוחט לשם חטאת בחוץ שחיטתו כשרה, הרי שלא חלה קדושת חטאת כלל בלי ידיעה. וכן הוכחנו מכך שאינו מביא על הספק אלא אשם תלוי ולא חטאת.

ושמעתי בילדותי מהגאון בעל מחבר אמונת יוסף על שביעית, שאפשר שידע שחטא ושכח, ולכן אומר "יהי רצון שאם נתחייבתי חטאת כאילו הקרבת", היינו אם נתחייבתי וידעתי ושכחתי. ובדעת המגן אברהם יש לומר שסובר שגם בזה אינו מביא חטאת, כיוון שבשעה שמביאו אינו בתשובה שהרי אינו יודע ואינו מכפר. ומה ששוחט לשם חטאת שחיטתו כשרה, ולא חיישינן שמא ידע שחטא ושכח, אולי כן הוא משום שאין זה שכח, וצ"ע.

ב. כוח הרגש

והנה בשב שמועתא (שמעתא א) הקשה על דעת הרמב"ם הסובר שהכלל "ספיקא דאורייתא לחומרא" אינו אלא מדרבנן, אבל מן התורה גם ספיקא דאורייתא לקולא, והקשה אם כן איך חייבה תורה אשם תלוי, והרי בספק אין איסור ואינו צריך קרבן?

הרב זלמן נחמיה גולדברג

ותירץ השב שמעתתא שכיוון שההלכה היא שאין אשם תלוי בא אלא כשאכל חתיכה אחת מתוך שתי חתיכות ואינו יודע אם חלב אכל או שומן אכל, אבל אכל חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן אינו מביא אשם תלוי, יש לומר שסובר הרמב"ם שהטעם לכך שאינו מביא אשם תלוי על ספק חתיכה אחת הוא שספק חתיכה אחת מותר באכילה מן התורה, ולכן אינו מביא אשם תלוי. ולעומת זאת דעת הרשב"א אינו כן, ולדבריו ספק חתיכה אחת אסור מן התורה - אלא שקרבן אין מביאין אלא בספק של שתי חתיכות.

ולגבי טעם הדבר שספק של שתי חתיכות חמור יותר מספק חתיכה אחת מובא בגמרא (כריתות יח ע"א) מאן דאמר הסובר שבמקרה זה איקבע איסורא, היינו שבשתי חתיכות יש ודאי איסור בין שתיהן, ולכן מקרה זה חמור יותר מספק חתיכה שאולי אין כאן איסור כלל. ברם, מאן דאמר שני סובר שמביאים אשם תלוי רק על ספק בשתי חתיכות כיוון שניתן לברר איסורן. כלומר, יכול לבוא מומחה ולראות את החתיכה שלא אכל, ואם יראה שהיא שומן יתברר שהחתיכה שאכל הייתה חלב ואז יביא קרבן חטאת. לעומת זאת, כשיש רק חתיכה אחת שנאכלה אי אפשר לברר מה אכל, ולכן לא מביאין במקרה זה אשם תלוי.

ובפשטות נראה שלשיטה זו לא מביאים אשם תלוי על חתיכה אחת לפי שאשם תלוי אינו יכול לכפר לגמרי, כיוון שלא עשה תשובה שלמה, ורק מכפר לשעה עד שיתברר החטא ואז יביא חטאת בתשובה שלמה, אבל אין כאן סברה שספק חתיכה אחת יהיה מותר וספק של שתי חתיכות יהיה אסור, שמה סברה יש בזה שיהיה יותר חמור כיוון שניתן לברר?

אמנם, המעיין בשב שמעתתא שם יראה שגם למאן דאמר שהטעם של שתי חתיכות הוא משום שאפשר לברר איסורן, אם יש חתיכה אחת הרי זה מותר מן התורה, וצריך ביאור מה סברה יש בזה שמקרה שיכול להתברר יהיה חמור יותר.

ונראה לומר שמצינו בתורת האדם להרמב"ן בעניין מה שאמרו בגמרא (בבא קמא פה ע"א): "ורפא ירפא - מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות", שהסביר שמה שצריך רשות הוא שמא יאמר הרופא מה לי בצער הזה שמא אטעה ונמצאתי הורג נפשות בשוגג, לפיכך נתנה לו תורה רשות. והקשה שהרי שנינו בתוספתא (מכות פ"ב ה"ה): "רופא אומן שרפא ברשות בית דין והזיק הרי זה גולה", הרי שעונש שוגג יש בדבר, ותירץ שבלא הודע וטעה אין עליו עונש כלל - ואף על פי כן אם טעה ונודע שטעה והמית בידיים חייב גלות. כך נראה בכוונתו של הרמב"ן, אבל צריך להבין טעמו של דבר: אם בלא נודע אין עליו עונש כלל, מדוע בנודע שטעה חייב גלות?

בדין חטאת ואשם תלוי

ונראה לומר לפי מה שנתקשו בגמרא ובמפרשים למה שבר משה רבנו את הלוחות כשראה העגל, והרי כבר ידע בשמים שעשו ישראל העגל. ומביא המהרש"א **בחידושי אגדות** במסכת יבמות סב ע"א את התירוץ מספר העיקרים, שאף שידע, מכל מקום כשראה בעיניו הצטער צער גדול יותר, לפי שאדם מתפעל יותר מהמורגש בחוש יותר ממה שיתפעל מהנודע באמיתות וכו'.

ומ"ר הגה"צ ר' אליהו דסלר זצ"ל נתקשה בזה איך ייתכן שמשה רבנו שבר את הלוחות מכוח הרגש, מה שלא היה צריך. ונראה לענ"ד שאין הכוונה שמכוח שנתרגש עשה דבר שלא היה צריך לעשות, אלא כך הוא המידה הנכונה, שבאמת יתפעל מהרגש ויתנהג כמו שצריך בהרגש. ולפי זה נראה שגם ברמב"ן שהבאנו כך היא המידה, שכלפי האמת בשמים רופא שריפא וטעה ומת החולה מחמתו נקי מעונש, ואדרבה כך הוא המצווה לרפאות; אבל כל שנודע בעולם הזה שהחולה מת מחמת הרופא חייב בגלות מכוח ההרגש שצריך להתפעל ממיתת אדם.

וכך נראה גם **בשערי יושר** שער א', שכתב שאף שלדעת הרמב"ם ספיקא דאורייתא לקולא מן התורה, מכל מקום אם נודע אחר כך שהיה דבר איסור חייב בקרבן, שבגלל הידיעה נעשה חטא.

ולפי כל זה מובן למה יש להחמיר בשתי חתיכות כשאחת חלב ואחת שומן שאז אסור מן התורה לאכול אחת מהן, ואילו חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן מותר מן התורה, שכל שיכול להתברר אסור יותר שהרי בזה יצטרך להתרגש.

ונביא בזה מה שכתב בעל **בית הלוי** על המאמר שהבאנו בהקדמה מהגמרא בסוף מגילה, שאברהם אבינו פחד שמא יחטאו בניו והקב"ה עושה כדור המבול, ואמר לו הקב"ה שיש קרבנות המכפרים. והקשה בית הלוי (פרשת לך לך), הרי הקרבנות מכפרים על השוגג, ואילו עונש דור המבול היה על המזיד ואין קרבנות מכפרים. ותירץ שבוודאי רחוק שישראל יתחילו לחטוא במזיד, ורק אם ההתחלה בשוגג נעשה העוון קל בעיניו ויכול להיכשל אחר כך במזיד אם לא עשה תשובה על השוגג. וזהו שהשיב לו שיש להם כפרה בקרבנות, שיתכפרו השוגגים, ושוב ממילא לא יגיעו למזידים. והיינו שכל שמכוח הַרְגֵשׁ מתרגש מעבירת שוגג, זהו גורם שיפחד מעבירה.

נתבונן: אדם שחטא בטעות ועשה מלאכה בשבת, או אכל כזית חמץ בפסח וכדומה, וכשנודע לו הינו חוזר בתשובה ומביא קרבן חטאת – הבאת חטאת עולה ממון רב, וכרוכה בטרחה גדולה למדי. הוא חייב לבוא לירושלים, ובעבר ניתן היה להגיע רק ברגל או לרכוב על בהמה במשך זמן רב, ובדרך יש צורך להכין אוכל וכו'.

הרב זלמן נחמיה גולדברג

וחייב האדם לבוא בעצמו ולא לשלוח שליח, שהרי עליו לסמוך ידיו על הקרבן בעזרה, והדבר לא נמסר לשליח (רק אישה שאינה חייבת בסמיכה יכולה להביא חטאת על ידי שליח).

בנוסף, חייב המביא קרבן להיטהר כדי להיכנס לעזרה, ואם הוא טמא מת חייב בהזאות. וכבר כתב בעל **יערות דבש** שמי שאינו לומד הלכות שבת קרוב מאוד שייכשל באיסור מלאכה ולפעמים עושה כמה מלאכות וצריך להביא על כל מלאכה ומלאכה חטאת בפני עצמה, וכן בטהרת המשפחה, וכל זה אין ספק שהביא התעוררות גדולה לכל ישראל ללמוד את ההלכות ולהיזהר מאוד לא לעשות שום דבר בשבת ושאר עניינים עד שיברר הדין מה מותר ומה אסור. וברור שזהו גורם גדול וחזק מאוד להיות ירא שמים ולחנך בני ביתו ליראת השם.

ג. לה' חטאת

עוד אכתוב הערה אחת. הגמרא בנדרים י ע"ב מביאה:

מנין שלא יאמר 'לה' עולה', 'לה' מנחה', 'לה' תודה', 'לה' שלמים' – תלמוד לומר 'קרבן לה'.

וביומא ל"ט ע"א מובא במשנה:

טרף בקלפי והעלה שני גורלות אחד כתוב עליו לשם ואחד כתוב עליו לעזאזל... נתנן על שני השעירים ואומר 'לה' חטאת'.

ובתוס' ישנים שם נאמר:

הקשה ר' אלחנן: אמאי לא אמר 'חטאת לה' כדאמרינן בנדרים לא לימא איניש לה' קרבן דלמא פשע ומדכר שם שמים לבטלה? ואומר רבי דשאני הכא דכתיב אשר עלה עליו הגורל לה' והדר ועשהו חטאת.

ונראה שלפי זה מדויק למה לא הזכירה הגמרא בנדרים שלא יאמר 'לה' חטאת' אף שהזכיר שאר הקרבנות, כיוון שביום הכיפורים אומר 'לה' חטאת'. אכן, לולא דברי תוס' יש לומר שלא חיישינן דלמא פשע רק בקרבנות רשות, שיתכן שאחר שיאמר "לה'" יתחרט ויחזור בו מצונו להקדיש קרבן, אבל בחטאת וכן באשם אין חשש שיחזור.

ויש להקשות איך מברכין ברכות הנהנין וברכות המצוות עובר לעשייתן, למה לא נחוש שיפשע ולא יאכל אחר שבירך ונמצא שבירך ברכה לבטלה. ואין לומר שמוכרח להקדים הברכה כדי שיהיה עובר לעשייתן, שהרי מצינו שבמקום שחששו שמא יתחרט מברך לאחר המצווה, כמו בטבילה שמברך אחר שעלה מן המים.

בדין חטאת ואשם תלוי

ולגבי ברכות הנהנין, שלגביהן נאמר שיש איסור לאכול אם לא בירך לפני כן, ניחא - שאין אפשרות לאכול בלי ברכה ולכן מותר ליכנס בספק שמא לא יאכל; אבל בברכות המצוות נחשוש לכל ברכה שמא לא יעשה המצווה. וללא דברי התוס' יש לומר כאמור שלא חוששין אלא לומר 'לה' עולה', שהוא רשות, אבל לומר 'לה' חטאת', שמחויב להביא, אין לחשוש שיפשע. ובזה יש ליישב למה הזכירה הגמרא רק עולה, מנחה, תודה ושלמים ולא הזכירה חטאת ואשם, וכן לא קשה מהכהן הגדול שאומר "לה' חטאת". ואם כן, יש לומר שלכן לא חששו לברך ברכת המצוות לפני שעשאן. אכן, בטבילה שיש חשש גמור בזה, יש לחשוש.

אבל לסברת תוס' שאינם מחלקין בין קרבן נדבה לקרבן חובה קשה. ונראה לתרץ שלא אסרו לומר 'לה' עולה' אלא משום החשש שמא לא יסיים 'עולה' ונמצא שהוציא שם שמים לבטלה, אבל לברך עובר לעשייתן לא אסרו, שהרי אף אם לא יקיים המצווה אין כאן הוצאת שם שמים לבטלה אלא ברכה לבטלה – ואיסור זה הוא איסור דרבנן וכמו שכתבו תוס' בראש השנה לג ע"א (ד"ה 'הא ר' יהודה').

ואף לדעת הרמב"ם איסור ברכה לבטלה אינו בכלל הוצאת שם שמים לבטלה, אלא משום 'לא תשא את שם ה' א-להיך לשוא', ומטעם זה פסק בתשובות ר' עקיבא איגר סימן כ"ה שאסור למי שיש לו ספק אם בירך לברך בלשון לעז, שאין בו איסור הוצאת שם שמים לבטלה, שמכל מקום אסור לפי הרמב"ם משום ברכה לבטלה, וכמו שבועת שווא שלגביה גם כינויים נחשבים כשם. וכל שאין הוצאת שם שמים לבטלה אין לחשוש שמא לא יגמור, וטעם הדבר לפי מה שמבואר ב**שערי תשובה** לרבנו יונה שנאמר "את ה' א-להיך תירא", ומשום מורא יש לחשוש גם לכל ספק וחשש איסור, אלא שלרבנו יונה זהו לימוד לכל התורה - אבל אפשר לומר שרק לעניין שם שמים לבטלה הזהירה תורה 'תירא' ולא לשאר עבירות, ולכן אין לחשוש לברך עובר לעשייתן אלא למאן דאמר אחד רק בטבילה, שיש חשש יותר שמא לא יטבול מחמת פחד המים (פסחים ז ע"ב, תוס' ד"ה "על הטבילה").